

Claus Offe (John Keane, ed.): **Contradictions of the Welfare State**. Hutchinson & Co. Ltd, London/Sydney/Melbourne/Auckland/Johannesburg 1984, 310 s.

John Keanen toimittama kokoomajulkaisu sulkee kansiansa väliin yksitoista Claus Offen kymmenen vuoden aikana — 70-luvun alusta 80-luvun alkuun — työstämää esitelmää ja artikkelia. Lisäksi teos sisältää Keanin Offen tuotantoa käsittelevän johdannon sekä hänen yhdessä Davis Heldin kanssa vuonna 1982 laatiman laajahkon ja sävyiltään avoimen Offen haastattelun.

Claus Offe tuli 1970-luvulla tunnetuksi mm. kriittisen teorian ja antiautoritaarisen ylioppilasliikkeen perinteen ylläpitäjänä uuspuhdasoppineisuuden oloissa. Hän on pitkään toiminut Sozialistisches Büro -järjestössä ja kirjoittanut Links-lehteen. Nykyään Offe on Bielefeldissä paitsi sosiologian professorina myös mukana vihreiden toiminnassa. Mutta Offen akateemis-poliittinen kokemusmaailma alkaa keriytyä jo 60-luvun alusta ja tuolloin hätäjärjun takertujista ei vielä ollut tungosta.

Offe opiskeli vuodesta 1960 vuoteen 1965 Berliinin Freie Universitätissä, joka tuohon aikaan oli länsisaksalaisessa yliopistoelämässä vähän samaa kuin Berkeley Yhdysvalloissa. Yliopistouudistusta sekä tieteellistä ja teknistä »edistystä» koskettelevat kysymykset saivat nimenomaan siellä ensimmäistä kertaa keskeistä poliittista painoarvoa. Tällä Berliinin kokemuksella oli suuri vaikutus Offen ja ensimmäinen kirja, *Hochschule in der Demokratie*, jonka laatimisessa hän oli mukana, kosketteli yliopistouudistuksen ja sosialistisen politiikan välistä suhdetta.

Vuonna 1965 Offe muutti Frankfurtiin työskentelemään Habermasin kanssa. 1960-luvun puoliväliin Frankfurtin koulu muodosti tärkeän intellektuaalisen taustan Offen omalle työlle, vaikkakaan hän ei koskaan ollut läheisessä suhteessa Horkheimeriin tai Adornoon, jotka molemmat yhä tuolloin opettivat.

Frankfurtin jälkeen Offe hoiti sosiologian lehtoraattia Birminghamissa. Vuosina 1969—1971 hän työskenteli Berkeleyssä ja Harvardissa. Jo 1960-luvun puolivälistä lähtien Offe oli ollut kiinnostunut amerikkalaisesta ja brittiläisestä sosiologiasta ja lisääntyvästä strukturalistis-funktionalistisen lähestymistavan olettamusten kriitistä. Hänen kiinnostustaan näihin »kehittyneimpiin» liberaalin yhteiskuntateorian muotoihin voimisti se, että varhaisimmat saksalaisen yhteiskuntateorian perinteet Weberin, Simmelin, Ledererin ja Mannheimin työt mukaanluettuna tuotiin sodanjälkeiseen Saksaan Yhdysvaltojen ja sinne emigroituneiden eurooppalaisten intellektuellien kautta. Useille saksalaisille intellektuelleille amerikkalaisesta yhteiskuntatieteestä muodostuikin tärkeä lähde suhteessa oman maan klassiseen perintöön. Offe mainitsee kuitenkin yhden poikkeuksen tässä suhteessa. Otto Stammer, yksi keskeisimmistä saksalaisista poliittikan sosiologeista, käynnisti 1950-luvun lopulla sosiolo-

gian opetuksen ja tutkimuksen ohjelman. Hän oli ollut henkilökohtaisessa kanssakäymisessä monien 1920-luvun tutkijoiden kanssa osallistuen maanalaiseen taisteluun natsismia vastaan. Stammer tarjosi näin suoran linkin 1920-luvun sosiologisiin ja poliittisiin perinteisiin.

Koska Offen omasta työstä voi vaivatta löytää tietyllä tavalla välittyneitä vaikutteita niin marxismista, kriittisestä teoriasta, systeemiteoriasta kuin »empiirisestä yhteiskuntatutkimuksesta», niin hän saa helpolla eklektikon leiman otsaansa. Oleellista on kuitenkin, että Offe ei pidä tätä minään erityisen lamauttavana kritiikkinä. Teoreettisen ja empiirisen sosiologian — Offe käyttää itse metodologisessa mielessä ongelmallisesti kahtiajakautuvaa kieltä — eklektisismi on Offen mukaan legitimiä, jos sillä tarkoitetaan halukkuutta oppia sekä marxilaisesta perinteestä että perinteistä, jotka hautovat ja munivat niin weberiläisiä, durkheimiläisiä kuin muitakin. Offe toteaaakin löytävänsä itsensä usein hieman hämmentävästä asemasta havaitessaan kykenevänsä argumentoimaan jossain tietyssä metodologisessa väittelyssä molempien osapuolten kannalta. Samalla hän on sitä mieltä, että nykyään ei ole olemassa sellaisia jyrkkiä vastakohtaisuuksia, jotka jakaisivat sosiologit tarkkaan määriteltäviin ja yhteismitattomiin leireihin.

Aiemmin Offe katsoo pitäneensä itseään ennen kaikkea marxilaisena. Samalla hän kuitenkin toteaa tällaisen leimaamisen olevan jossain määrin ironinen rutiini saksalaisen yhteiskuntatieteen piirissä. Samalla kun hän katsoo olevansa suuresti velkaa klassiselle marxismille ja toisesta internationaalista sinneille sosiologille perinteille, hän haluaa kiistää kenen tahansa oikeuden monopolisoida marxismin määrittelyt ja rajat. Offen mielestä on tärkeää ymmärtää, että Liittotasavallassa marxismi oli ainoa teoreettinen perinne, jota ei tuotu Yhdysvalloista, missä marxilaisen yhteiskuntateorian vastaanotto on enimmäkseen ollut äärimmäisen puutteellista ja vääristynyttä. Sodanjälkeisessä Saksassa Marxin varhaisten kirjoitusten tutkimukselle antoi piristysruiskeen protestanttisen kirkon piirissä vaikuttanut intellektuelliryhmä, Iring Fetscher mukaanluettuina. Offen johdatteli Marxin *Taloudellis-filosofisiin käsikirjoituksiin* vuonna 1961 Peter Christian Ludz, joka oli ollut yhteydessä näihin protestanttisiin piireihin. Mainitut käsikirjoitukset tekivät nuoreen Offeen valtavan vaikutuksen.

Offen kiinnostusta marxismia kohtaan ovat pitäneet yllä myös 1900-luvun yhteiskuntatieteen piirissä tehdyt jatkuvat yritykset kumota marxismi intellektuaalisesti. Offen mielestä Marxin jälkeisen yhteiskuntatieteen katkettuna työjärjestyksenä on ollut yritys demonstroida sitä, mikä Marxin tuotannossa on oikeata ja mikä väärää. Samalla on indikoitu niitä 1800-luvun jälkeisiä yhteiskunnallisia muutoksia, joita Marx ei olisi voinut tietää. Offe katsoo, että tämän katketyn työjärjestyksen vuoksi marxilainen perinne on ollut olennaisen tärkeä hänen sukupolvensa teoreettisille sosiologeille.

Offen suhde kriittisen koulun ensimmäisen sukupolven edustajiin, Horkheimeriin, Adornoon ja Marcuseen on lähes yhtä polveileva kuin Marxin omaan tuotantoon. Klassinen kriittinen teoria suhtautui Offen mukaan tietyksi erinomaisen skeptisesti Toisen ja Kolmannen internationaalin julistamiin emansipaatiomahdollisuuksiin. Kriittisen teorian piirissä hän yritti nimenomaan selittää työväenliikkeen epäonnistuminen vallankumouksellisesti-historiallisen tehtävänsä suorittamisessa. Ja tämä selitys rakennettiin Offen mukaan viittaamalla »ylärakenteeseen» — sellaisiin elämäntilanteisiin kuin joukkotiedotukseen, tieteeseen, perhe-elämään, populaarikulttuuriin ja valtioon. Korostamalla näiden »ylärakenteellisten» elementtien repressiivisiä ja kurinpidollisia vaikutuksia frankfurtilaiset antoivat Offen mielestä keskeisen panoksen sekä fasismin että jälkifasistisen poliittisen normalisoinnin aikakauden ymmärtämiseen ja selittämiseen. Klassinen kriittinen teoria edustaa kuitenkin Offen mielestä sikäli tietynlaista uhriteoriaa, että sen kautta nähtyinä hyvinvointivaltioiden väestöt näyttävät lähes totaalisen hallinnon objekteina. Offe pitää tätä teesiä sekä harhaanjohtavana että jopa vaarallisena.

Habermasiin Offen suhde on sen sijaan vähemmän kriittinen. Offen tulkinnan mukaan Habermas ottaa ratkaisevalla tavalla etäisyyttä frankfurtilaiseen perimään korostamalla myöhäiskapitalististen järjestelmien itsehalluunnuttavia tendenssejä. Kuitenkin Offe katsoo Habermasin töiden kaikesta huolimatta lähentyvän klassisen kriittisen teorian edustajia, koska niissä korostuu »ylärakenteellisten» elementtien asema yhteiskunnallisen dynamiikan kannalta ratkaisevana »tasona». Habermas jäljittää tämän dynamiikan systeemi-integraation ja sosiaalisen integraation mekanismien välillä vallitsevaan antagonismiin. Keskeinen ristiriita muodostuu talouden ja politiikan sfääreissä vallitsevan instrumentaalisen ja strategisen rationaaliteetin rakenteiden sekä motivaation ja legitimaation kehittymisen välille. Kykenemättömänä sisällyttämään itseensä ihmisten motivationaalista energiaa myöhäiskapitalistinen järjestelmä joutuu vastatusten myös uusien ja ristiriitaisen legitimaatio-ongelmien kanssa. Keskeinen merkitys Habermasin analyysissä — ja tämä seikka saattoi Offen ja Habermasin ensi kertaa tekemisiin toistensa kanssa — on korkeakouluilla ja niiden kyvillä syventää legitimaatio- ja motivaatio-ongelmia moraalisen-käytännöllisen tiedon ja ymmärryksen edistämisen kautta.

Offe haluaa erikseen korostaa sitä, että Habermas on irrottautunut varhaisesta Frankfurtin koulusta myös asettamalla kyseenalaiseksi useita marxilaisen poliittisen taloustieteen peruslähtökohtia kuten työnarvoteorian, arvolaian ja voiton suhdeluvun laskutendenssin lain. Teoksessaan *Theorie und Praxis* Habermas toi esiin sen, että kriittisen teorian varhaiset edustajat luottivat liiaksi siihen mitä hän kutsuu »äännettömäksi ortodoksiaksi», eli siihen että oletetaan Marxin talous- ja luokka-analyysin

jo tulleen oikeaksi osoitetuksi eikä sen siksi katsota enää kaipaavan lisäpohdiskeluja. Offe on tällä kohden samaa mieltä Habermasin kanssa. Hänen mielestään sekä klassisen marxismiin että varhaisen kriittisen koulun edustajien taloustieteelliset oletukset kaipasivat kiireesti tarkistusta. Tähän tarkistamiseen Offella olikin oiva mahdollisuus tehdessään vuosina 1971—1975 tutkimusta yhteistyössä Habermasin kanssa Max Planck -instituutissa Starnbergissä.

Edellä esittelin Offen suhtautumista marxismiin tiettyihin juonteisiin ja Frankfurtin perintöön. Entä sitten hänen suhteensa strukturalistis-funktionalistiseen systeemiteoriaan. Onhan hän tullut aikanaan tunnetuksi nimenomaan vuonna 1972 julkaistun artikkelikokoelmateoksen *Strukturprobleme des kapitalistischen Staates* ansiosta, joka edustaa systeemiteoreettista lähestymistapaa. Siinä Offe puolusti teesiä, että poliittis-hallinnollinen alajärjestelmä ei kykene takaamaan »tasapainoa» suorittamiensa funktioiden osalta vaarantamatta joko omaa olemassaoloaan tai sitten sitä »reunustavien» alajärjestelmien, kapitalistisen talouden alajärjestelmän ja normatiivisen, legitimaatiosta huolehtivan alajärjestelmän olemassaoloa. Keanin toimittamaan teokseen kerätyt artikkelit osoittavat vastaansanomattomasti, että Offeen tuntu strukturalistis-funktionalistinen yhteiskuntateoria jättäneen melkoisen kestävä jälkensä.

Eikä Offe vastaan sanokaan, päinvastoin painottaa sitä, että hän katsoo systeemiteorian olevan hyvin käyttökelpoinen käsitteellisten välineiden kokouma, jonka avulla ilmiöitä voidaan järjestellä, luokitella ja tutkia. Offe kertoo väitetyn, että nykyinen kapitalismi eroaa kaikista varhaisemmista kapitalismin muodoista siinä, että se on tullut »systeemiksi itseään varten». Tällä ilmaisulla, jonka problemaattisuutta Offe kyllä korostaa, tarkoitetaan hänen mukaansa sitä, että poliittisen, taloudellisen ja kulttuurin alajärjestelmän »managerit» ovat tulleet tietoisiksi näiden alajärjestelmien keskinäisistä suhteista. Siinä määrin kuin tämä pitää paikkansa ja erityisesti siinä määrin kuin interventionistinen hyvinvointikapitalistinen valtio maksuu yhä laajemmin ja syvemmin vastuun koko yhteiskuntajärjestyksen ylläpitämisestä, Offe sanoo halua vansa argumentoida systeemiteoreettisen lähestymistavan adekvaattisuuden puolesta. Se vastaa tapaa, jolla systeemin »managerit» käsittävät systeemin.

Kanta on osa sitä Offen yleisempää teesiä, että systeemiteoreettiset kategoriat soveltuvat toisiin yhteiskunnallisiin järjestelmiin mutta eivät toisiin. Ja nimenomaan nykyajan kapitalistisen järjestelmän oloissa systeemiteorian käyttö on oikeutettua. On virheellistä otaksua, että nykyajan kapitalistinen yhteiskunta olisi edelleen sellainen anarkistiliberalistinen yhteiskunta, jollaisena sitä Offen mukaan pidettiin Mandevillestä Marxiin. Hyvinvointikapitalistinen yhteiskunta ei ole luonteeltaan niinkään tiedostamattomien voimien anarkistista vuorovaikutusta, jossa järjestys on ei-aiottu sivutuote. Järjestys, eri ala-

järjestelmien välillä vallitsevan kompleksisen ja integroidun koherenssin mielessä, on jotain johon toimijat tietoisesti pyrkivät systeemin piirissä. Erityisen tärkeänä Offe pitää valtiovallann kapasiteettia säännellä ja integroida poikkeavuuksia ja konflikteja. Kykeneekö valtiolta siten pyrittävään hyvin alistavaa, irrationaalista ja sisäisesti ristiriitaista kapitalistista järjestelmää, on Offen mukaan tietysti avoin kysymys. Tätä pohtiessaan hän sanoo oppineensa paljon Liittotasavallan johtavalta systeemi-teoreetikolta, Niklas Luhmannilta. Huolimatta Luhmannin joskus esittämistä kyynisistä näkemyksistä koskien yhteiskunnallisen muutoksen mahdollisuutta, Offe katsoo, että lukuisia Luhmannin näkemyksistä voidaan hedelmällisesti kytkeä marxismiin.

Offen intellektuaaliseen perimään sisältyy täten aineksia — ehkä erityisesti Habermasin kautta — tietyllä tavalla välittyneistä marxismista, kriittisen teorian ja parsonsilaisen strukturalistis-funktionalistisen sosiologian konseptioista. Lisäksi lienee selvää, että näistä aineksista muodostuvassa yhteiskunnallisessa on Offen kohdalla niistä viimeksimainitulla strateginen ja jopa dominoiva asema. Tästä väitteestä huolimatta on syytä korostaa sitä, että Offe usein nimenomaan tekee eron »liberaalin yhteiskuntatieteen» ja »kriittisen yhteiskuntatieteen» välillä, joista jälkimmäistä hän tietysti katsoo edustavansa.

Offen mukaan liberaalilla yhteiskuntatieteellä on kaksi tunnusomaista luonteenpiirrettä. Ensimmäinen näistä koskee tämän edustajien pyrkimyksiä mallitella yhteiskuntaa jäsentävät lähtökohtaolettamukset luonnontieteiden piiristä löytyvän objektivistisen tiedenäkömysten mukaan. Totuudellisen tiedon asemaa vaativien lähtökohtaolettamusten oletetaan olevan puolueettomia ja yhtä kiistattomia kuin mekaniikan lait. Tähän oletukseen liittyen liberaalin yhteiskuntatieteen toinen tunnusomainen luonteenpiirre on, että edustajiansa itseymmärryksessä se mielletään yhteiskunnallisista käytännöistä etäännyneeksi. Tämän seurauksena liberaali yhteiskuntatiede hyväksyy Offen mukaan minkä tahansa yhteiskunnan piirissä vallitsevat differentioitumismallit: liberaali yhteiskuntatiede mieltää itsensä tieteenä eikä minään muuna kuin tieteenä. Näin tehdessään sen edustajat nohtavat, että kaikki todella merkittävä yhteiskunnallinen ja poliittinen teoretisointi 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa sai problematiikkansa ja inspiraationsa yhteiskunnallisista liikkeistä ja yhteiskunnallisten olosuhteiden kiistanalaiseksi asettamisesta. Tällainen yhteiskuntateorian olemassaolollinen juurtuminen on aina ollut analyttisen voiman lähde.

Hyväksyessään ehdoita akateemisen työnjaon politiikan ja tieteen välillä liberaali yhteiskuntatiede steriloi itsensä ja asettautuu status quon kannattajaksi. Kuten Weber toi esiin, se unohtaa että puolueettomuus ei voi koskaan merkitä, että relevanttisuuskriteerit yhteiskuntatieteissä ja noiden tieteiden konflikteista raskaana oleva yhteiskunnallinen ja poliittinen konteksti ovat absoluuttisesti erotetut toisistaan. Tässä mielessä kriittisen yh-

teiskuntatieteen erottava piirre on, ettei se ole objektivistinen eikä keinotekoisesti irrotettu yhteiskunnallisista ja poliittisista konflikteista. Kriittisen yhteiskuntatieteen edustajat tietävät, että väittämien validiteettikriteereitä ei voida määrätä vallassa olevan hallituksen tuoreimmalla lehdistötiedotteella.

Offen kriittisen yhteiskuntatieteen luonne määrittyy edelleen, kun häneltä kysytään empiirisen yhteiskuntatutkimuksen paikkaa ja merkitystä. Hän nimittäin sanoo, että jos yhteiskuntatieteen kriittinen funktio muodostuu sen yrityksestä demystifioida ideologisia aineksia, niin empiirinen tutkimus on elintärkeää. Se voi osoittaa määrättyjen oletusten pätemättömyyden tai ainakin rajoittuneen validisuuden, joita systeemi levittää itsestään. Empiirinen tutkimus on demystifointiprojektin välttämätön osa. Se on kuitenkin kyvytön julistamaan ja määräämään oikeita ja universaalisti valideja poliittisia normeja. Kriittinen yhteiskuntatiede voi kuitenkin omaksua epäsuoran kritiikkimuodon asettamalla kyseenalaiseksi ne virheelliset empiiriset oletukset ja uskomukset, joihin hallitsevat normatiiviset käsitykset yhteiskuntajärjestyksestä nojaavat. Esimerkiksi ammatillisen koulutuksen uudistusta ja rakennusteollisuutta koskeissa tutkimuksissaan Offe kertoo yrittäneensä toteuttaa tällaista epäsuoraa kritiikkiä kehittäessään empiirisiä argumentteja sitä sosialidemokraattis-reformistista olettamusta vastaan, että valtiokoneistolla ja sen politiikkaa toteuttavilla asiamiehillä on todella »perimmäistä valtaa», valtaa joka kykenee luomaan ja määrittelemään uudelleen yhteiskunnallisen ja poliittisen järjestyksen.

Empiirinen tutkimus voi osoittaa, että määrättyjen kysymysten osalta, kuten esimerkiksi ympäristön tuhoutumisen kohdalla, vakiintuneet ja näennäisen universaalisti tarjolla olevat päätöksenteon keinot ovat itse asiassa tarkoitukseen sopimattomia niiden tuottaessa päätöksiä, jotka ovat systemaattisesti kallellaan joko määrättyjen intressien suuntaan tai tietynlaisten ratkaisujen puoleen. Offe korostaa, että empiirinen tutkimus voi tehdä tunnustelevia ehdotuksia taloudellisen ja poliittisen päätöksenteon institutionaalisen kehikon tarkistamiseksi. Empiirinen tutkimus ei Offen mielestä ainoastaan aseta kyseenalaiseksi määrättyjen institutionaalisten järjestelyjen, kuten esimerkiksi puoluejärjestelmien virheellistä universaalisuutta, vaan se voi myös kehittää malleja ja ehdotuksia, jotka laajentavat yhteiskunnan poliittista ohjelmistoa. Vaikka kriittinen yhteiskuntatiede empiirisen tutkimuksen kera ei voi määrätä yhtä ainoaa parasta toimintatapaa, se voi antaa virikkeitä yhteiskunnallisten toimijoiden kekseliäisyydelle ja fantasioille.

Kun Held ja Kean suoraan kysyvät Offelta, onko hänen varhainen työskentelynsä kapitalistisen valtion rakenteellisten ongelmien kimpussa parasta tulkita negatiivisena responsina Saksan Liittotasavallassa 1970-luvun alussa muotoutuneeseen marxilaiseen ortodoksiaan, Offe vastaa paljolti näin olleen. Hän oli tyytymätön uuden

ortodoksian outoihin hegeliläisiin äänenpainoihin ja itsensä sulkeneiden ja deduktiivisten ajattelutapojen korostukseen. Nojautuen toisaalta siihen mitä hän oli oppinut Yhdysvalloissa oleskelunsa aikana ja toisaalta muun muassa Poulantzasin ja Milibandin töiden lukemisesta, Offe sanoo yrittäneensä kehittää lähestymistapaa valtion analyysiin. 70-luvun ultraortodoksiasta ei Offen mukaan ole enää paljonkaan jäljellä. Valtiota koskeva tutkimus onkin tullut paljon vakavammin otettavaksi ja tuottoisammaksi. Tähän ovat Offen mukaan vaikuttaneet sofistikoituneet analyttiset lähestymistavat, jotka ammentavat sekä marxismista että yhteiskuntatieteen kehittyneimmistä muodoista.

Näistä diskursseista Offe on ammentanut omalla persoonallisella ja avoimella tavallaan. Keanin toimittamaan teokseen koottujen artikkeleiden yhteisenä nimittäjänä on paitsi yli ajan yllättävän kiinteänä säilyvä teoreettis-metodologinen lähestymistapa, myös substantiaalisempi teesi siitä, että kapitalistiset yhteiskuntarakenteet eivät nykyään tule toimeen hyvinvointivaltiollisten järjestelyjen kanssa mutta eivät niitä ilmankaan. Tämä on Offen mielestä aikamme yhteiskuntamuodostuman keskeinen »structural contradiction», ja sen eri ulottuvuuksien pohittamisesta kielivät myös hänen artikkeleidensa otsikot: »Crises of Crisis Management»: Elements of a Political Crisis Theory; »Ungovernability»: the Renaissance of Conservative Theories of Crisis; Social Policy and the Theory of the State; Theses on the Theory of the State; Legitimacy Versus Efficiency; Some Contradictions of the Modern Welfare State; The Separation of Form and Content in Liberal Democracy; Competitive Party Democracy and the Keynesian Welfare State; Political Culture and Social Democratic Administration; Alternative Strategies in Consumer Policy; European Socialism and the Role of the State. Nämä analyysit ovat niin selkeästi jäsennettyjä, teemojen kehittäminen niissä niin johdonmukaista ja niiden teoreettis-metodologis-poliittinen jännite niin yhtenäisenä säilyvä, että teosta voi mainiosti suositella niin tutkijoille, opiskelijoille kuin muillekin nyky-yhteiskunnan ongelmista kiinnostuneille.

TAPIO LOVIO
